

Publieke homoseks in Nederland: pisbakken en parken

Gert Hekma

Samenvatting

Het artikel geeft een overzicht van termen en theorieën rond homoseksualiteit met het gedrag dat daarbij paste vanaf het eind van de achttiende eeuw. Dat veranderde allemaal zeer in de loop van de tijd: van een zware zonde en een halsmisdrijf, dus fout gedrag, ontwikkelden homo's zelf en dokters nieuwe begrippen en inzichten in wat ze meer en meer als een al dan niet abnormale identiteit zagen. Tegelijk veranderden de plekken waar ze elkaar ontmoetten: vroeger vaak op openbare locaties zoals in pisbakken en parken en steeds vaker thuis of in semipublieke plaatsen zoals kroegen. Tot op heden blijft het een wereld in beweging.

Wat wij ooit homoseksualiteit noemden, en daarvoor sodomie of pederastie, was lange tijd vooral een zaak van publieke seks: mannen die het met elkaar deden op openbare plekken zoals in parken, gemakken, op verborgen plaatsen. Het was een stomme zonde waar mensen zelden over spraken en weinig over wisten of het nu om henzelf ging of over anderen. Sodomie verwees naar de Bijbelse plaats Sodom waar nooit een spoor van is gevonden (Mulder, 1988) en die God vernietigde omdat de mannelijke inwoners elkaar begeerden of omdat het 'gastrecht' werd geschonden: het voorzien van vreemdelingen in hun behoeftes als water, voedsel, seks (Bailey, 1955; Mulder 1988). Pederastie stamde als woord niet uit de Bijbel, zoals het begrip sodomie, maar van de Grieken als term voor mannen die het met knapen deden. Daar werd het openlijk in sportscholen gepraktiseerd en was het geaccepteerd (Hupperts, 2002) terwijl het in de interpretatie van de Bijbel een doodzonde was. Met de Verlichting veranderde de sodomie vanaf 1800 van een zonde en halsmisdrijf tot een straffeloos feit zolang het privé bleef. Pas aan het eind van de 19de eeuw en in het begin van de 20ste eeuw ontwikkelde het zich tot een thema van 'zo zijn' en identiteit en kwamen er nieuwe woorden zoals in 1869 *homoseksueel* (Takacs, 2004). Dat waren woorden van homo's zelf die hun eigen seksuele voorkeur gingen verklaren.

Geschiedenis van homoseks: wetten

Sodomie was een zonde voor de kerk en een misdrijf voor de staat waarop de doodstraf stond als het om 'onnatuurlijke ontucht' ging, anale seks (Van der Meer,

1995; Jordan, 1997). Daarnaast was alle seks buiten de echt een zonde en stond er straf op zoals voor overspel, sekswerk, zelfbevrediging, enzovoorts. Sodomie was in de anale vorm, zowel van man met man, als met vrouw of beest, abject en evenals hekserij en ketterij een ultieme zonde en een misdrijf. Vanaf 1730 tot 1811 waren er zeker 200 voltrokken doodstraffen voor deze misdaad van mannen die het van achteren met elkaar deden in de Republiek. Sodomie was juist het omgekeerde van coïtus, penetratie van penis niet in vagina maar in anus en niet tot doel de voortplanting. Sommige sodomieten waren zeer schuld bewust over hun zondes ofwel misdrijven en werkten zelfs mee aan vervolging. Ze hadden veeleer een gelovige identiteit dan een homoseksuele. Overigens zullen zulke 'misdaden' veel vaker begaan dan veroordeeld zijn. Wat er aan politie en rechterlijke macht bestond, was in de regel niet heel actief met vervolging. Maar ze waren hard en wreed als er opgetreden werd. Eerst in 1791 en nogmaals in 1809 kwam er een nieuw Frans wetboek van strafrecht dat het kapitale misdrijf met een pennenstreek afschafte. In 1810 werd het koninkrijk Holland deel van het Franse keizerrijk en in 1811 was een zonde zoals sodomie hier geen vergrijp meer. De Frans Code Pénal was nu wet in Nederland en deze handeling maakte tegennatuurlijke ontucht strafvrij.

Het eind van de Verlichting bracht vele nieuwigheden zoals meer democratie en rationalisme, wetenschap in plaats van geloof, scheiding van kerk en staat en zondes waren als gezegd niet langer misdrijven. Bij bewoners verschoof de identiteit van het behoren tot een familie, huis, stam, streek, koninkrijk naar individu en burger van de natie en werden ze eigen baas. Onnatuurlijke ontucht of sodomie was geen delict meer in verlichte staten maar in veel landen bleef het strafbaar

zoals Engeland, Duitsland, Scandinavische landen en de Verenigde Staten. In Rusland werd het er één. Nederland, van 1813 tot 1830 met België één koninkrijk, volgde de Franse Code Pénal zoals later landen in Zuid-Europa en Latijns-Amerika. Er kwamen andere misdrijven voor sodomie in de plaats, zoals verkrachting en openbare schennis der eerbaarheid: een belangrijke vernieuwing. De doodstraf werd afgeschaft en bovendien was seks tussen mannen of vrouwen geen misdrijf meer in de privésfeer. Mannenliefhebbers hadden overigens net als lesbiennes zelden eigen binnenruimtes omdat ze bij ouders, hospita's, werkgevers of anderen inwoonden, en daarom bleef hun seks vaak strafbaar.

Langzamerhand kwamen er meer zedenmisdrijven zoals een seksuele leeftijdsgrens die er niet was, in Frankrijk in 1832 ingevoerd en op 11 jaar bepaald en in 1863 op 13. Toen België een nieuwe strafwet kreeg in 1846 kwam het op 14 en voor Nederland gold met het Wetboek van Strafrecht van 1886 16 jaar (Hekma 1987). Er kwamen strafwetten rond prostitutie of profijt trekken van sekswerk van anderen, rond abortus en pornografie. Dat waren de zedenwetten van 1911 vanuit christelijke inspiratie. Later kwamen regelingen rond het bezoek aan urinoirs dat niet langer dan 5 minuten mocht duren, rond 'tippelen' of het zich kleden als de andere sekse. Wetten werden strenger maar met de seksuele revolutie in de jaren na 1970 soepeler en na 1990 weer strikter zeker rond thema's van seks met minderjarigen en dieren en van pornografie.

Denken over homoseks: vanaf Markies de Sade tot de artsen

De afschaffing van de wetgeving voor sodomie leidde gedurende de 19de eeuw tot een nieuwe conceptualisering van wat we nu homoseksualiteit noemen. In 1795 schreef Donatien A.F. Markies de Sade (1740-1814) over perversies zoals seksueel geweld, verkrachting, lustmoord en daar hoorde sodomie of pederastie bij in de terminologie van zijn tijd. Voordat homo's en dokters met nieuwe visies op homoseks kwamen liep de Sade voorop in modern Europa met zulke inzichten – zelf ooit ter dood veroordeeld voor sodomie, maar ontsnapt. Toen dachten mensen dat verlangens van mannen voor vrouwen en omgekeerd vanzelfsprekend waren en nog steeds denken veel mensen dat ze 'natuurlijk' zijn. Maar de Sade zag juist gelijkgeslachtelijke verlangens als natuurlijk èn cultureel (kwestie van cultuur en geschiedenis zoals bij de Grieken) èn als een kwestie van principes zoals lesbisch in de jaren 1970 een politieke keuze was. Wij zien het nu meestal als een kwestie van of-of maar de Sade liet zien dat het alle drie tot de mogelijkheden behoort. Hij had niet één maar drie theorieën, naast vele verlangens (Hubbard 2016). Voorbeelden zoals sodomie, verkrachting, geslagen worden, prostitutie, poepseks beschrijft hij in zijn boeken. De Sade verzette zich tegen ingebakken ideeën over sekse en seksualiteit: vrouwen waren soms mannelijk in hun seks- en genderleven en omgekeerd. Voor

de Sade was lust natuur en cultuur en bovendien een principe – dat liep allemaal bij hem door en naast elkaar. Daarmee ging hij in tegen bestaande ideeën over man en vrouw, kinderen krijgen en seksualiteit. In zijn werk verafschuwde hij coïtus zoals hij sodomie verheerlijkte: het tegenovergestelde van Bijbelse opvattingen. Hij kwam met libertijnse theorieën over seks: weg met gezin en familierecht en voor een vrije wereld van handelingsmogelijkheden (Lauwaert & Hekma, 2016).

In 1886 kwam de seksuologie op met Richard von Krafft-Ebing (Oosterhuis, 2000) die was geïnspireerd door 'urningen' (homo's) en hun roep om rechten, zoals jurist Karl Heinrich Ulrichs (1825-95; 11 brochures 1864-70). Andere voorlopers van de homobeweging waren de Zwitserse hoedenmaker Heinrich Hösli (1784-1864) die met *Eros. Die Männerliebe der Griechen* (1836, 1838) kwam, de Franse medisch-psycholoog Claude-François Michéa (1815-82) die sprak van 'philopédie' (vgl. pedofilie, 1849) en de Hongaarse journalist Karl Maria Kertbeny (1824-82, Takacs, 2004) die de term 'homoseksueel' (1869) uitvond. Zij hadden in variaties de theorie van een nicht met een vrouwenziel in een mannenlichaam, aangeboren en met afwijkende identiteit die viel op heteromannen. Voor potten gold het omgekeerde: ze waren mannelijk en ze vielen op heterovrouwen die *femme* waren. Hun aanleg was natuurlijk. Homo-lesbisch verlangen was gebaseerd op het idee dat partners waren zoals heterostellen: ze vielen op hun tegenovergestelde, een echte man dan wel vrouw (denk aan de aloude vraag bij homo- en lesboparen: wie is mannetje, vrouwtje?). Een homoman was vrouwelijk en viel op een mannelijke heteroman zoals een lesbische vrouw mannelijk was en viel op een gewone vrouw: *butch* op *femme* zoals een nicht op 'echte' man. Hoewel Kertbeny - die het woord homoseksueel uitdokterde (en hetero- en monoseksueel) en dacht dat het een natuurlijk verschijnsel was -, dat niet relevant vond voor gelijke rechten: 'De moderne rechtsstaat ... heeft geen reden om zich te mengen in seksuele kwesties waar de rechten van anderen niet worden geschaad' (Kertbeny in: Blasius & Phelan, 1997). Homoseksuelen waren burgers in een vrije staat en voor hun rechten deed het er niet toe of het gerichtheid dan wel geaardheid was en of de voorkeur uitging naar hetzelfde of andere geslacht of naar iets anders zoals de Sade met zijn interesses. Na de homo's en lesbo's kwamen allerlei andere 'perverten', nieuwe woorden en identiteiten zoals necrofiel, pedofiel, coprofiel, zoöfiel, fetisjist, exhibitionist, voyeur, sadist, masochist etcetera die de Sade in zekere zin al uitvond en die Krafft-Ebing en andere psychiaters opnieuw bedachten en in hun nieuwe systeem brachten (Oosterhuis, 2000). Seksualiteit toont met perversie alle variëteit. Nieuwe homo's en lesbo's verdienden gelijke rechten in de wet zoals in Frankrijk gebeurd was. Een belangrijke aanleiding voor nieuw activisme en verse theorievorming was dat urningen in landen als Pruisen, Oostenrijk, Engeland, de Scandinavische landen geen rechten hadden. Dit was helemaal nodig

voor de strijd tegen wat wij nu discriminatie noemen, maar eveneens in landen waar vrijheid en democratie stokten zoals in 'familie'-landen Frankrijk en Nederland. Opmerkelijk genoeg kwamen de homotermen en -theorieën uit de homokoker, zoals psychiaters die bedachten voor andere perversies zoals sadisme, masochisme, fetisjisme, exhibitionisme, voyeurisme en soms variaties voor homo zoals seksuele inversie, derde geslacht, '*conträre sexuellempfindung*'.

De seksuologie was onderdeel van een opkomende politiek die zich eerst bezighield met masturbatie, vooral van jongeren. Tot de 18de eeuw was het nauwelijks een thema maar sinds die tijd hielden kwakzalvers, dominees en dokters zich ermee bezig. Ze zagen het als een ernstige ziekte die tot ruggenmergtering, uitputting en uiteindelijk tot de dood zou leiden al dan niet door zelfmoord (Laqueur, 2003). Daarnaast was er zorg om sekswerk, vooral sinds de oorlogen van Napoleon. Medische wetenschap en politie richtten zich op geslachtsziekten, prostituées en soldaten. Omdat venerische ziekten slecht waren te genezen en veel voorkwamen hielden artsen en agenten zich actief bezig met mogelijke oplossingen maar sommige venuskwalen blijven tot op heden een probleem. Naast het vraagstuk van geslachtsziekten was er dat van bevolking: er werden veel kinderen geboren en ze stierven vaak. Er was bezorgdheid om bevolkingsgroei maar rond 1900 juist om stagnatie omdat de Europese landen veel soldaten, arbeiders en boeren nodig hadden, een grotere en gezonde bevolking wensten en juist minder kinderen kregen. Een seksuele politiek ontstond rond de 'sociale kwestie' van reproductie, demografische groei, prostitutie, zedenwetten, zelfbevrediging, porno, hygiëne, familierecht. Hoewel de wetten ruimhartiger waren geworden rond het misdrijf van sodomie was de norm zeker in de Christelijke wereld gebleven: de man als pater familias voor het geld en de vrouw als huismoeder voor zorg en kinderen. Er kwam vrijwel geen ruimte voor fysieke variaties die buitenbeentjes als de Sade en utopisch socialist en feminist Charles Fourier (1772-1837) voorstonden. Eerst kwam Tissot in 1759 met waarschuwingen over 'onanie' (Laqueur, 2003), vervolgens kwam een wetenschap van heteroseksuele verlangens zoals prostitutie (Parent-Duchatelêt 1836) waarna er vanaf 1850 een voorzichtige stap ontstond naar een homotheorie, -beweging en -wereld en tenslotte een brede seksuologie van gezinnen en familieplanning.

Publieke seks

In Europa hadden mannen voor en na 1850 meestal seks met elkaar op een openbare plek: in een park, op een gemak, soms op een slaapkamer, in een herberg of hotel. Daar is sinds 1970 veel over geschreven (Humphreys, 1970; Delph, 1978; Dangerous Bedfellows, 1996; van Lieshout, 1997; Duyves, 1992; Delany, 1999; Proth, 2002; Landry, 2017; Martin, 2017). De sponde werd een eeuw later na 1960 een echte mogelijkheid toen 'homo's' uit de kast kwamen en de vrijheid kregen

hun eigen huis of kamer te bewonen en voor de liefde te gebruiken. Na de doorbraak in huisvesting en identiteitsontwikkeling kwam er een nieuwe wereld voor homo's, kregen ze rechten en konden ze opener leven. Dat was na 1960 mogelijk en daarvoor als je welgesteld was en je een eigen huis kon veroorloven. Waar geen moeders, hospita's, echtgenotes, burens, werkgevers of politieagenten homogeen konden bespieden en verstoren. Inwonend personeel kon een stoorfactor of juist steunpilaar zijn. Het was gewenst een privéplek voor seks te hebben want er was als gezegd een wetsartikel 239 dat openbare seks verbood. Daarvoor werden, tot op heden, mannen die buitenshuis homoseks hebben veroordeeld. Er was van 1911-1971 bovendien een artikel 248bis in het Nederlandse Wetboek van Strafrecht dat seksuele handelingen van een meerderjarige (21+) met een minderjarige van hetzelfde geslacht strafbaar stelde voor mannen en vrouwen: de overheid dacht dat jongeren homoseks leerden door verleiding, niet van nature (Hekma & van der Meer, 2011). Net als bij publieke seks ging het bij dit delict vooral om mannen, zo'n 99% (Koenders, 1996). Voor 1811 was het urgent het misdrijf te bepalen naar seksuele handeling, anale seks waar de doodstraf op stond of betasting, een geringer misdrijf. Na 1811 maakte het minder uit om welke handelingen (oraal, anaal, manueel) het ging maar meer om of strafbaarheid voor de wet gelijk was (Hekma, 1996). Het verschil tussen homo en hetero kon voor deze mannen wel spelen. De deelnemers deden het soms liever met 'mannelijke' (hetero) jongemannen die op hun beurt liever betalende homoklanten hadden dan hetero's die niet betaalden (zie volgende paragraaf voor de variatie). Toen de gastarbeiders kwamen, hetero maar zonder vrouwen of geld voor een sekswerkster, gingen ze soms naar homoplekken waar gratis seks mogelijk was.

Vooraf volwassen mannen waren betrokken bij seks op urinoirs. Jongeren leerden het op straat in die pisbakken en raakten er soms aan verslingerd. Martin (2017) vertelt van een Parijse jongeman die zijn 'levenswerk' leerde op weg naar school waarbij hij langs tien urinoirs kwam. Choreograaf Hans van Maanen ging vanaf zijn tiende op zoek naar seks met mannen in Amsterdamse krullen (van Schaik, 1997). In 'homo-actieve' pisbakken en parken leerden veel mannen en jongens versieren en seksueel handwerk. 'Homoseksuelen' liepen waarschijnlijk de meeste kans vanwege artikel 239 vervolgd te worden, een publiek delict. Het was datgene wat ze het meest aan seks deden en dus ook 'misdreven'.

Publieke seks: verleden

Seks hadden mannen onder elkaar in gemakken, parken, ruïnes en zo meer. Dat was zo in de 18de eeuw (van der Meer, 1995) en dat bleef zo – bij mildere straffen – in de 19de eeuw (Hekma, 1987). Hoewel het aantal vervolgingen en strafbare feiten (porno, seks met jongens) toenam, bleef de politie-activiteit gering omdat han-

delingen meestal in het verborgene plaatsvonden met heren die op hun hoede waren en soms met excuses kwamen (dronkenschap, vrouw, ziekte, onwetendheid). Nog steeds gebeurde het op alle mogelijke plekken en vooral in urinoirs en parken maar ook in koetsen, treinen, tuinen, op stille straten en vast een heleboel plaatsen waar de verboden handelingen ongezien bleven. Soldaten kropen bij elkaar in bed en zoiets gebeurde ook in ziekenhuiscorridors en gevangenis. Betrokkenen kregen soms wel en soms geen straf, er bestond kennelijk verschil van mening over de betekenis van openbaarheid. De 19de-eeuwse juridische definities van publieke seks zijn voor Nederland uitgezocht (Hekma, 1996).

Van de plekken waar mannen die zin in seks met soortgenoten hadden, het met elkaar deden was tot 1970 het gemak of urinoir, naast parken, waarschijnlijk de belangrijkste. Met normen van privacy, huwelijk en gezin denken mensen meestal bij seks aan bedden, slaapkamers en privéplekken. Vroeger misschien meer dan nu maar we weten het niet. Het is geen seksueel feit waar Rutgers of SCP onderzoek naar doet. Ook voor homo's weten we het niet maar het ligt voor de hand dat ze het elders, buiten, deden gezien de problemen voor 1970 om het thuis te doen. Parken en pispakken boden mannen met interesse in homoseks een kans op uitvoering van hun verlangens. Zoals we zullen zien waren er veel meer plekken buitenshuis waar mannen het met elkaar deden. Het aantal urinoirs is sinds de seksuele revolutie sterk verminderd en mannen gebruiken ze niet meer voor seks van mannen onder elkaar. Maar er zijn in Nederland nog tegen de 300 openbare plaatsen zoals parken, parkeerplaatsen en stranden waar homo- en heteromannen het met elkaar doen volgens Anthony Mathijssen van de Stichting Platform Keelbos die deze plaatsen bijhoudt en ervoor opkomt (Stoffelen, 2017).

Het gaat steeds over homo's en mannen die homoseks zoeken en dat zijn verschillende groepen die soms overlap vertonen. Je kan zeggen dat er voor 1869 geen homo's waren (mannen die zich zo identificeerden) omdat het woord niet bestond maar er waren vast wel mannen die een voorkeur hadden voor mannen en zich met dat verlangen identificeerden ook al hadden ze er geen woord voor. Door de context waarin ze verkeerden met andere ideeën over seksualiteit, liefde, voortplanting, mannen en vrouwen en een verbod op sodomie en zelfbevrediging leverde het een andere wereld op met andere vormen van (erotische) relaties. In andere tijden waren het andere mensen met verschillende ideeën, gedragingen en genoegens dus ook seks. Veel van de mannen die homoseks zochten waren wat we sinds een dikke eeuw hetero's noemen die het deden omdat ze geen vrouw konden vinden of betalen, maar ook omdat homoseks zo eenvoudig te krijgen was. Een man die ik interviewde zei het zo: op een pispak zie je het eerst wat je elders het laatst ziet (namelijk het geslachtsdeel; Hekma, 1992). Veel heteromannen maak-

ten een stop op een urinoir in de pauze tussen de middag, als ze 's avonds van hun werk kwamen of voor het slapen hun hond uitlieten. Mattias Duyves (persoonlijke mededeling, 2018) deed recent onderzoek naar het cruisen in het Museumpark in Rotterdam waar de meerderheid van de seksbezoekers etnisch divers is en vaak hetero. Ze doen het met mannen vanwege het gemak of zoals een man zei: vrouwen geven je koppijn en kosten geld. Mannen bieden bevrediging en zijn gratis.

In Nederland waren de oudste publieke gemakken houten constructies onder bruggen waar menselijke behoeften meestal gelijk in het water van grachten en kanalen verdwenen. Tegelijk was het een rustige en verborgen plek om andere dingen te doen van een praatje maken tot een seksueel nummertje met een man of soms een vrouw. Andere bezoekers op zo'n houten gemak hoorde je aankomen vanwege het geluid van de klompen die ze vaak aanhadden. Om ontdekking door de gebruikers te voorkomen verzocht een nachtwacht eens een paard en wagen over de brug bij de Munt te rijden zodat hij ongemerkt af kon dalen naar de plekken waar hij 'flikkers' verwachtte bezig te zijn. Mij is onbekend hoe pissoirs zich elders ontwikkelden. Een bekende vorm die je wel ziet op foto's van vervlogen oorlogen is dat mannen met en naast elkaar zitten op een boomstam of muurtje waar ze in een put of sloot plasten en poepten maar geen idee wanneer deze vorm gemeengoed werd. Het meest waarschijnlijk lijkt het dat mensen overal hun behoeften in de natuur deden waar dat kon en dat bloot geen ongemak en poep geen stank veroorzaakte. Waarschijnlijk is schaamte voor het doen van behoeften in het openbaar in de loop der tijd gegroeid, meer met excrementen dan urine. Op sommige plaatsen (meer ruimte?) bestond die weerzin minder en konden mannen en vrouwen op verschillende plekken hun ontlasting blijven doen.

Amsterdam met een 'perfect' kanalsysteem - gebruikt voor afvoer van vuilstoffen - was daarom een stad waar dat dienst deed voor openbare secreten (gemakken) die beschikbaar kwamen voor zowel mannen als vrouwen: een goed voorbeeld voor nu waar in Nederland voor vrouwen vrijwel geen openbare toiletten zijn (Parijs heeft wc's voor mannen en vrouwen; Lussac & Marx, 2012). Mannen gebruikten ze voor hun toilet- en seksbehoeften. Hoewel Amsterdam een voorsprong had met gemakken als homoseksplekken, profiteerde ze er niet van: de vooroordelen over sodomie verhinderden het er profijt van te trekken. In andere steden waren homoseksplekken zoals in Parijs op de cour van Palais Royal en in Jardin du Luxembourg. Er kwamen naar Romeinse voorbeelden 'Vespasiennes' in 1834 op initiatief van de prefect van het Department Seine graaf de Rambuteau die er zo'n 500 liet plaatsen in de stad (Maillard, 1967). Later in die eeuw zouden andere steden volgen met urinoirs die profiteerden van aanleg van waterleiding en riolering. Het was een stap in stedelijke vernieuwing: vrijheid voor burgers en een stap van overheden voor hygiënische omstandigheden. In

Amsterdam begon het plannen rond 1850 en in 1886 kwam er een nieuwe standaard voor de krul: met een lamp en met openingen in de constructie om van buiten te zien wat binnen gebeurde. Dat was om homoseksuele contacten tegen te gaan die in de meeste landen als *public indecency* verboden handelingen waren. De Nederlandse politie gedooft ze de laatste dertig jaar als de seks niet in het zicht plaats vindt. Hoewel sommige korpsen en burgemeesters er anders over denken, evenals sommige burgers en beheerders van Rijkswaterstaat.

Heel lang gebeurde seks tussen mannen in urinoirs, gemakken, pisbakken of hoe ze ook maar heetten, zeker sinds de 18de eeuw tot 1980 waarna het fenomeen verdween en ergens rond 2000 ophield te bestaan. Gemeentes hadden ze geplaatst als een dienst voor burgers, in het bijzonder voor werklieden die op straat actief waren. Veel gemeentes vonden het onderhoud ervan te duur en hieven ze op. Maar na de seksuele revolutie, toen het homogebruik nog veelvuldig was, maakte de pisbak plaats voor andere instellingen die daartoe dienden. In de eerste plaats kroegen en disco's die rond 1980 'donkere kamers' voor homoseks kregen. In bioscopen werden soms de achterste rijen door mannen voor seks gebruikt, soms diende een hele zaal ertoe (zoals nog steeds bij de B1 in Amsterdam) of toonden theaters speciale seksfilms (tieners, dieren, BDSM) waar homo's en hetero's mengden. Een belangrijke voorziening waren sauna's die soms wel en soms niet speciaal voor homoseks waren. Turkse en Arabische 'hamams' mogen haram (zondig) zijn maar bleven bekende plekken voor homoseks (zoals Feenstra Kuiper in 1908 al vaststelde) en sinds de jaren 1960 zijn ze dat in Westerse steden openlijk. Homo's trokken naar allerlei plaatsen waar mannen te vinden waren die zin in seks hadden zoals kazernes, trams, stations, sportvelden, wc's van warrenhuizen, universiteiten of benzinestations, et cetera.

Kort overzicht van het voorgaande

Overzien we de homogeschiedenis, dan herkennen we de volgende ontwikkelingen. De eerste stap in homo-leven was rond 1800 toen op veel plekken de doodstraf voor sodomie verdween. De volgende vernieuwing kwam toen er nieuwe woorden, theorieën en identiteiten kwamen en een andere homowereld ontstond aan het einde van de negentiende eeuw. Een derde stap werd gezet toen homo's en lesbo's met de seksuele revolutie uit de kast kwamen en openlijk gelijke rechten claimden en een nieuwe wereld ontstond van kroegen en disco's. In die tijd verdween geleidelijk de mannenwereld van urinoirs.

Tegenwoordig nemen homokroegen de plaats in van urinoirs en minder van parken sinds 1980. Cafés voor wat men wel flikkers en potten noemde, maakte de politie tot ongeveer 1955 het bestaan onmogelijk zoals met drankvergunningen. Die plekken zijn geleidelijk ontstaan, zeker sinds de seksuele revolutie, opkomst van homorechten en identificatie met een nieu-

we homowereld en -beweging (Hekma, 1992). Homo's komen steeds vaker uit de kast. Cafés met donkere kamers, sauna's, hotels en andere plekken zoals boekhandels en cinema's droegen bij aan een openbare homowereld die deel uitmaakte van de stad. Kranten en bladen verzorgden contactadvertenties en er bestonden telefoonlijnen waar ontmoetingen en gesprekken plaatsvonden via draadjes. Nu leggen deze middelen het weer af tegen digitale media zoals het Franse minitel eind jaren 1980, daarna de email of recenter Grindr en Tindr. Ontmoette je elkaar vroeger fysiek in een urinoir, later in een kroeg, nu leggen homo's het contact digitaal en kunnen ze kiezen waar het contact plaatsvindt en dat is meestal bij één van de partners thuis. Het homocontact ging van een openbare en verboden buitenwereld van krullen en parken naar een halve binnenwereld van kroegen en sauna's naar een privéwereld bij mensen thuis geleid door een digitaal medium. Steeds meer hetero's zoeken vanwege problemen van mannen met vrouwen (ziek, zwanger, geen zin, gezeur, duur) homoseks (Wade, 2015) of transseksuele sekswerksters, *she-males* genoemd (Escoffier, 2011).

Seksuele variaties

Homoseksualiteit is een complex verschijnsel. Het is niet enkel over gender en seksuele inversie of anonieme seks op plaatsen als pisbakken en parken. Er is veel te zeggen over het wat, hoe en waar van seksuele ontmoetingsplaatsen voor mannen, over identificaties, sekspartners en gedragingen. Hier bezochten homo en hetero, jong en oud, rijk en arm, alle kleuren, burens en verre gasten. Urinoirseks was democratische, sociale en inclusieve seks. In termen van schoonheid en grootte van geslachtsdelen werden soms eisen gesteld maar vaak ging het om gemak en snelheid van contact. Mannen waren vaak al opgewonden of stimuleerden zichzelf wanneer ze gingen cruisen. Een kleine groep bezoekers ging het vooral om het zien, de rol van voyeur zoals anderen zich exhibitionist toonden. Het grote voordeel van urinoirs was het gemak en de prijs. Maar ze konden duur zijn als bezoekers grote afstanden aflegden, wanneer ze met politie, schandknepen, oplichters of dieven te maken kregen, en niet alleen kostbaar maar ook gevaarlijk door bezoekers die geweld konden gebruiken – 'potenrammers', moordenaars soms. Krullen beloofden vrije en gratis seks, maar met jonge en geile bezoekers die uit waren op buit, kon contact duur en traumatisch zijn. Maar het omgekeerde kon ook waar zijn: dat risico juist opwindend en verleidelijk was. Pisbakken waren vaak vies en smerig maar voor bepaalde mannen was dat weer aantrekkelijk. Poep, pis en SM konden fetisjen zijn die verleidelijk waren voor oor, oog, neus, gevoel, blik en waar bepaalde urinoirs voor gebruikt werden (Maurice van Lieshout, 1997). Hoewel de contacten op urinoirs meestal als eenmalig gezien werden, ontstonden er liefdes, relaties of vriendschappen. Over de pisbakken en parken bestaat intussen een uitvoerige literatuur, zie hierboven.

De meeste seks in krullen was al dan niet wederzijdse masturbatie en pijpen; anale handelingen kwamen hier minder voor en elders misschien meer. Het hing af van cultuur en architectuur van urinoirs zoals of mannen stonden of zaten. Naaktheid was ongewoon want de meeste mensen ontkleedden zich slechts gedeeltelijk omdat niet alle bezoekers deelnemers waren maar juist agenten, parkwachters, boeven. Seks ging zomer en winter door, dag en nacht, met twee of meer (actieve en passieve) personen. Urinoirs en toiletten hadden soms 'glorieholen' die mogelijkheden boden om lullen door te steken om gepijpt te worden.

De bezoekers van pisbakken en parken hadden weer hun eigen voorkeuren voor schoonheid van stranden, parken, meren, beken en rivieren, stadswijken, monumenten, fabrieken, ruïnes, eilanden en heuvels. De pieren in de haven van New York, de kades langs de Seine bij Station Austerlitz en het bos van Verrières in Parijs trokken kinky variaties en interesses. Van Lieshout (1997) schreef in 1997 over leerseks op een parkeerplaats langs de autoweg. Cruising biedt vele variaties en kent vele plekken, van stad tot platteland en strand, in (verlaten) kazernes en gevangenissen enzovoort. Het gaat in elk land anders, afhankelijk van de lokale cultuur. Voor jongens waren urinoirs ideale urbane plekken voor homolesen omdat ze vrij toegang en duidelijke demonstraties boden terwijl deelname een vrije keuze was. Veel jongeren raakten toevallig in pisbakken omdat ze ruim aanwezig waren in grote steden. Ze zijn zeker veranderd in de ruim 200 jaar van hun bestaan omdat architectuur van urinoirs en stedelijk landschap veranderde evenals cultuur en regels van overheid en politie, en gebruiken van mannen.

Het systeem om homoseks te hebben maakte grote veranderingen door na 1960. De openbare seks verdween langzaam van pisbakken en parken naar binnen in kroegen. Heteromannen die hun seksuele seksegedrag beleefden met nichten stopten daarmee. Het werd gemakkelijker voor mannen en vrouwen het met elkaar te doen. Een meisje hoefde geen maagd meer te zijn tot het huwelijk en bovendien kwam er in de jaren 1960 de mogelijkheid van de pil. Geen keuze meer voor een vrouw als ze zwanger werd tussen een ongewenst huwelijk, een illegale abortus of een ongehuwd moederschap. De oude biologische Europese theorieën van Ulrichs, von Krafft-Ebing en Hirschfeld over nichten of een derde geslacht die seksueel gingen voor een heteroman, maakten plaats voor een kijk op en een praktijk van homo's die voor homo's gingen en voor nieuwe sociologische theorieën van Alfred Kinsey. Soortgelijke visies van psychologen en andere sociologen plaveiden mede de weg voor de seksuele revolutie. Een pederastische cultuur van relaties met knapen of zulke porno in homobladen veranderde naar een focus op jonge mannen die nu ouder dan 20 jaar waren, van jongensfoto's van Von Gloeden (Kiermeier & Vogel, 2007) naar *Physique Pictorial* types van Tom of Finland (Hopf & Schock, 2017). De ongelijkheid van nicht-hetero,

butch-femme en man-jongen van oudere homorelaties maakte plaats voor gelijkheid van gay met gay en lesbisch met lesbisch. De pederastische versie van homoseksualiteit bleef mogelijk tot de jaren 1970 in landen van West-Europa maar werd toen al onnoembaar in VS en UK. Kinsey's ontdekking dat veel heteromannen homoseks hadden was voor zijn tijd (voor 1950) misschien een restant van voorbije tijden toen dit seksueel grensverkeer meer voorkwam bij mannen terwijl het minder acceptabel voor hetero's werd. Homo's verloren hun voorkeur voor homoseks met hetero's en gingen liever voor mannelijke soortgenoten. Seksueel grensverkeer was nu minder tussen nicht en hetero en misschien meer tussen hetero's onderling zoals initiaties onder studenten, lustbeleving in gevangenissen en in leger of onder eenzame heteromannen (Ward, 2015; Martin; 2017) en tussen hetero's en transgender sekswerksters (Escoffier, 2011).

De heteroseksuele context en zijn consequenties

Dat homo- en heteromannen het samen deden was praktisch vóór de jaren 1960, omdat vrouwen maagd moesten blijven tot het huwelijk, terwijl mannen die geacht werden de meer seksuele wezens te zijn, het deden met sekswerksters of met mannen die mogelijk een keuze waren en hen betaalden, of omgekeerd. De seksuele revolutie maakte fysieke relaties tussen mannen en vrouwen makkelijker zeker toen voor vrouwen nieuwe anticonceptie zoals de pil beschikbaar kwam. Toen heterorelaties eenvoudiger werden, hielden mannen op seks te hebben met homo's of urinoirs te bezoeken voor een vluggertje. Een ideale plek voor seksueel grensverkeer tussen hetero's en homo's waren publieke toiletten en parken geweest, of mannelijke straatprostitutie. Tot de jaren 1960 kon je seksplaatsen als ramen van sekswerksters, bordelen, één-uur hotels en homobars vinden in hoerenbuurten, een bezoek waard voor iedereen die hield van seks. Dit mengsel van homo en hetero, man en vrouw, met een paar transpersonen in de prostitutie, eindigde in de jaren 1960 toen vrouwen geen maagden hoefden te blijven voor hun eer en reputatie. Ze wilden gelijkheid in de samenleving en in bed met mannen hetgeen regeringen bevorderden door sekserollen op werkplek en in financiële transacties aan te passen. Ze konden nu ook in de bijstand en kregen de pil. In dezelfde tijd hielden homo's op nichten te zijn en werden ze gewone homomannen en waren hun objecten van verlangen niet langer ofwel echte mannen of jongens, maar hun gelijken: gay met gay. De transformaties in mannelijke en homoseksuele identificaties in de jaren van de seksuele revolutie gingen om verschillende redenen samen met veranderingen in hun seksuele gedrag en favoriete plaatsen voor seks.

Slot

In deze beschouwing is een poging gedaan algemene manieren van homoseksualiteit te identificeren: van verlangen, handelen, plekken om het te doen, context waarin het gebeurt. Dit zijn geen wetten maar suggesties en observaties. Het is mijn bedoeling om te laten zien hoe verschillend homo's zich presenteerden en gezien werden, ze het deden, ze verlangden, waar ze seks vonden. Ik wil laten zien hoe verschillend ze het beleefden en het deden in welke context. Wat een homo voorstelt is altijd een kwestie van zowel sociale als individuele geschiedenis geweest binnen bestaande opties. Het was ooit concrete seks in pisbakken en parken in de gouden tijd van het straatleven. Het werd in de tijd dat woorden als homoseksualiteit en uranisme ontstonden, een seksuele identiteit en een onderdeel van perversies: sadisme, masochisme, fetisjisme, voyeurisme, exhibitionisme, zoöfilie, copromanie, pedofilie en andere. Het is nu een manier geworden om je te identificeren met LHBTIQ+ en weer andere afkortingen, maar geen enkele van de perversies is meegenomen in de nieuwe opsomming. Horen ze er niet bij terwijl juist inclusiviteit wordt nagestreefd? Vreemd ook alsof het iets is van seksuele minderheden om 'meer identiteiten' tegelijk te zijn zoals lesbisch, homo, bi, trans, interseksueel en *queer*. Zijn die identiteiten stapelbaar of zijn het eerder bewegingsnamen? En wat blijft over van seksueel plezier in deze alfabetsoep van identiteiten en afkortingen, van privéleven en inclusiviteit, zelfs van hetero's?

In de geschiedenis ontstonden steeds nieuwe woorden, betekenissen, duidingen, lustvormen. Er ontwikkelden zich nieuwe zwaartepunten van wat mensen dachten en deden: eens hadden ze een Joods-Christelijke leer die getuigde van extreme homohaar. Met sodomie riskeerden mensen hun leven. Er is vrijheid gekomen maar heteronormen blijven de regel met genders, gezinnen, paren en seks. Pisbakken en buitenseks zijn tegelijk vrijwel verdwenen en waar is het plezier gebleven? Hoeveel vooruitgang hebben nieuwe woorden, duidingen, begrippen en praktijken gebracht? Homoseks blijft een marginale maar verrassende kans.

Literatuur

- Bailey, D.S. (1955). *Homosexuality and the Western Christian Tradition*. London: Longmans, Green, and Co.
- Blasius, M., & Phelan, S. (1997). *We Are Everywhere. A Historical Sourcebook of Gay and Lesbian Politics*. New York & London: Routledge.
- Dangerous Bedfellows. (1996). *Policing Public Sex. Queer Politics and the Future of Aids Activism*. Boston: South End Press.
- Delany, S.R. (1999). *Times Square Red, Times Square Blue*. New York: New York University Press.
- Delph, E.W. (1978). *The Silent Community. Public Homosexual Encounters*. Beverly Hills, CA: Sage.
- De Sade, D.A.F. (1895). *La philosophie dans le boudoir*. [Vertaald als *De slaapkamerfilosofen*, Amsterdam: Bert Bakker, 1968].
- Duyves, M. (1992). 'In de ban van de bak. Openbaar ruimtegebruik naar homoseksuele voorkeur in Amsterdam'. In Burgers, J. (red), *De uitstad. Over stedelijk vermaak*. Utrecht: Van Arkel, p.73-98.
- Escoffier, J. (2011). Imagining the She/Male: Pornography and the Transsexualization of the Heterosexual Male. *Studies in Gender and Sexuality*, 12, 268–281.
- Feenstra-Kuiper, E.T. (1905). *Jeugdige Zondaars te Konstantinopel. Zedenschets*. Amsterdam: August Koster.
- Hekma, G. (1987). *Homoseksualiteit, een medische reputatie. De uitdoktering van de homoseksueel in negentiende-eeuws Nederland*. Amsterdam: SUA.
- Hekma, G. (1992). *De roze rand van donker Amsterdam. De opkomst van een homoseksuele kroegcultuur 1930-1970*. Amsterdam: Van Genneep.
- Hekma, G. (1996). Openbare seksualiteit en schennis der eerbaarheid. In Maris, C.W., Lissenberg, E., & Pessers, D.W.J.M. (red), *Recht en liefde*. Nijmegen: Ars Aequi Libri, p.55-68.
- Hekma, G., & van der Meer, Th. (2011). 'Bewaar me voor de waanzin van het recht', *Homoseksualiteit en strafrecht in Nederland*. Diemen: AMB.
- Hopf, R., & Schock, A. (2017). *Mein schwules Auge / My Gay Eye. Tom of Finland Foundation Special*. Tübingen: Konkursbuch Verlag.
- Hubbard, Th. (2016). "Born That Way". Sade and the Invention of Sexual Identity. *Journal of the International Network of Sexual Ethics and Politics*, 4, 55-63.
- Humphreys, L. (1970). *Tearoom Trade. A Study of Homosexual Encounters in Public Places*. London: Duckworth.
- Hupperts, Ch. (2002). *De macht van Eros. Lust, liefde en moraal in Athene*. Amsterdam: Van Oorschot.
- Ingram, G.B., Bouthillette, A-M., & Retter, Y. (1997). *Queers in Space. Communities, Public Places, Sites of Resistance*. Seattle: Bay Press.
- Jordan, M. (1997). *The Invention of Sodomy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kiermeier, J., & Vogel, F.F. (2007). *Wilhelm von Gloeden – auch ich in Arkadien*. Köln Weimar Wien: Böhlau Verlag.
- Koenders, P. (1996). *Tussen Christelijk Réveil en seksuele revolutie. Bestrijding van zedeloosheid met de nadruk op repressie van homoseksualiteit*. Amsterdam: IISG.
- Landry, A. (2017). *Les Chemins égarés. Géographie sociale des lieux de sexualité entre hommes*. Marseille: le bec en l'air.
- Laqueur, Th. (2003). *Solitary Sex. A Cultural History of Masturbation*. NY: Zone Books.
- Lussac, C., & Marx, N. (2012). *Pisser à Paris*. Paris: Éditions du Pallio.
- Maillard, C. (1967). *Les précieux édicules. Les vespasiennes de Paris*. Paris: La jeune Parque.
- Martin, M. (2017). *Fenster zum Klo, Hommage an den Klappensex*. Berlin: Agua / Schwules Museum.
- Mulder, M.J. (1988). *Sodom en Gomorra. Een verhaal van dode steden*. Kampen: Kok.
- Oosterhuis, H. (2000). *Stepchildren of Nature. Krafft-Ebing, Psychiatry, and the Making of Sexual Identity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Proth, B. (2002). *Lieux de drague. scènes et coulisses d'une sexualité masculine*. Toulouse: Octarès.
- Stoffelen, A. (2017, 3 april). Op de bres voor avontuurtjes in het groen. *Volkskrant*, p.1 & 10-11.
- Takacs, J. (2004). The double life of Kertbeny. In Hekma, G. (ed), *Past and Present of Radical Sexual Politics. Working Papers*. Amsterdam: Mosse Foundation, p. 26-40.
- Van Lieshout, M. (1997). Leather Nights in the Woods: Locating Male Homosexuality and Sadomasochism in a Dutch Highway Rest Area. In Ingram, G.B., Bouthillette, A-M., & Retter, Y. (eds), *Queers in Space. Communities, Public Places, Sites of Resistance*. Seattle: Bay Press.
- Ward, J. (2015). *Not Gay. Sex Between Straight White Men*. New York/London: New York University Press.

Summary

Public homosexual encounters in the Netherlands: urinals and parks.

This article gives an overview of terms and theories about homosexuality with the behaviour that suited it from the end of the eighteenth century. This all changed very much in the course of time: from a serious sin and a capital offence, hence wrong behaviour, gays and doctors developed new concepts and insights into what they increasingly saw as an abnormal identity. At the same time, the places where they did encounter changed: in the past often at public locations such as in urinals and parks and increasingly at home or in semi-public places such as pubs. To date it remains a world on the move..

Keywords: history, homosexuality, public encounters, Netherlands, 19th century

Trefwoorden: geschiedenis, homoseksualiteit, openbare ontmoeting-sruimtes, Nederland, 19e eeuw

Het Tijdschrift voor Seksuologie zoekt een nieuwe hoofdredacteur

Het Tijdschrift voor Seksuologie (TvS) is een *peer-reviewed* wetenschappelijk kwartaalblad voor professionals die zich met seksuologie bezighouden in het Nederlands taalgebied. Het publiceert onderzoek, literatuur-overzichten en beschouwingen over diverse aspecten binnen het domein van seksuologische hulpverlening, vorming, voorlichting en preventie. Het TvS maakt de wetenschappelijke seksuologie in het Nederlands taalgebied zichtbaar en vormt de verbinding tussen onderzoekers en klinici.

Wegens vertrek van de huidige hoofdredacteur in de loop van 2019, zijn we op zoek naar een nieuwe opvolger. De hoofdredacteur heeft contact met auteurs/onderzoekers en referenten, leest en herleest manuscripten, maakt afwegingen, en redigeert en corrigeert teksten.

De hoofdredacteur begeleidt waar nodig de auteurs in het vormen van een ruw manuscript tot een helder artikel en initieert en organiseert eventueel het samenstellen van een themanummer.

Veel werk zal de hoofdredacteur zelfstandig uitvoeren maar niet zonder de samenwerking met redactie-assistent Andrea Grauvogl en niet zonder de inspiratie door medebestuurders Jacques van Lankveld, Ine Vanwesenbeeck, Marieke Dewitte, Erick Janssen en Freek Jan Berkhout.

Voor meer informatie kunt u zich wenden tot leusinkp@knmg.nl.

Heeft u belangstelling voor deze functie, dan kunt u een reactie met CV sturen aan de voorzitter van de Stichting Tijdschrift voor Seksuologie, Jacques.vanLankveld@ou.nl.